

JOŠ O „DOBROME TALIJANSKOM VOJNIKU” – LUIGI CARMAGNANI: LETTERE DALLA GUERRA (1940–1941). CAMPAGNE MILITARI DI JUGOSLAVIA E RUSSIA

BOŠKO KNEŽIĆ

Sveučilište u Zadru
boknezic@unizd.hr

UDK: 821.131.1-6“1940/1941“
DOI: 10.15291/csi.4894
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 17. 7. 2025.
Prihvaćen za tisak: 24. 10. 2025.

Članak se, u svjetlu proučavanja mita o dobrome talijanskom vojniku, tzv. autostereotipu i heterostereotipu koji pokušava talijanskog vojnika u okupiranim područjima za vrijeme Drugoga svjetskog rata prikazati kao druželjubivog antimilitarista koji je prisiljen odjenuti vojničku uniformu, bavi ratnim putem talijanskog poručnika Luigija Carmagnanija rekonstruiranim na temelju njegovih pisama roditeljima poslanim 1940. i 1941. godine s jugoslavenkog i ruskog ratišta. Narativ jednosmjerne korespondencije s roditeljima tematski je i stilski moguće promatrati kroz optiku poslanica iz razdoblja talijanske okupacije Dalmacije u kojem se rat doživljava kao daleki sukob, pri čemu se opravdanom čini teza nekih talijanskih povjesničara o odsutnosti egzotizacije i dehumanizacije protivnika u prvim mjesecima rata, kao i onih poslanih s ruske fronte, iz samog središta ratnog zbivanja gdje, nakon proživljenog iskustva osobne ugroze, do izražaja dolaze Carmagnanijeva ideološka uvjerenja obilježena idejom o oslobodilačkoj i civilizacijskoj misiji u Rusiji. Posebna se pažnja pridaje uredniku epistolara, Giorgiu Soffiantiniju, koji predstavlja važnu posredničku instancu u enuncijaciji, a samim time i u percepciji objavljenih pisama. Soffiantinijevi komentari Carmagnanijeva ratnog puta svoje uporište nalaze u aksiomu o ljubavi prema domovini kao jedinom imperativu pri čemu kriteriji koji omogućuju iskustvo određenoga povijesnog razdoblja nisu predmet racionalnog znanja, već mitskog mišljenja kojim se hrani mit o dobrome talijanskom vojniku.

KLJUČNE RIJEČI:

Luigi Carmagnani, mit o dobrome talijanskom vojniku, pisma iz rata, talijanska kampanja u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, II. svjetski rat

1. UVOD

Sustavna istraživanja, usmjerena izučavanju predodžbe o drugome i drugačijem, kao i *slikom o nama* prisutnom u drugim kulturama i književnostima, uglavnom se razvijaju u okvirima komparatističke metodologije koja se kod nas, temeljena na teorijskim konceptima formuliranim u studijama Škreba i Flakera *Stilovi i razdoblja* te Flakerovoj *Stilske formacije*, počela razvijati šezdesetih godina prošlog stoljeća (Gjurgjan 2009: 207). U fokusu takvih istraživanja, kako je to naglašeno u predgovoru zborniku *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, nije „toliko važno kakve je koji strani pisac ostavio tragove u djelima hrvatskih književnika, koliko kakve je hrvatska književnost, slijedeći tokove evropske književnosti u cjelini, ispoljavala osebnosti” (Flaker i Pranjić 1970: 5). U kontekstu višestoljetnih međujadranskih književnih i kulturnih interferencija, zanimanje hrvatske književne kritike za sliku Hrvata u talijanskoj književnosti nije samo opravdano već, polazeći od Maroevićeve teze da svaki narod stvara sliku o sebi na temelju vlastita uvida i na temelju odjeka kod susjeda ili nešto udaljenih grupacija (vidi Maroević 1999: 111), i nužno. Prva ozbiljna istraživanja slike Južnih Slavena u talijanskoj književnosti započinju 1971. godine, u vremenu u kojem „u hrvatskoj književnoj teoriji imagologija još nije prepoznata kao korisna istraživačka paradigma” (Badurina 2023a: 92), objavom teksta Mate Zorića „Talijanski pisci o južnoslavenskim narodima” u osmom svesku *Enciklopedije Jugoslavije*. U tekstu, koji je kasnije u proširenom obliku objavljen u drugim časopisima (vidi Badurina 2023a: 93), Zorić se, čiji radovi na ovu temu rezultiraju stvaranjem „prave antropološke perspektive” (Maroević 1999: 113), prvenstveno bavi usporedbom tzv. Balkanije i ruskog ratišta, dok je današnja historiografija sklonija promatrati tipološku srodnost talijanske okupacije na Balkanu s onom u Africi zbog zajedničkog okvira imperijalne politike i stvaranja novoga mediteranskog prostora u skladu s idejom o obnovi Rimskog Carstva (Badurina 2003a: 103). Nadahnut Zorićevim istraživanjima, sudbinom se hrvatskog imena¹ u talijanskoj književnosti u nekoliko vrijednih priloga bavio i Tonko Maroević, koji opravdano zaključuje da Hrvat, pogotovo nakon 1848. godine, iz talijanske optike nije uvijek shvaćen kao nacionalno ime, već na tragu Marxa i Engelsa, kao podrugljiv naziv za čuvara zastarjeloga carskog poretka i gušitelja slobode (Maroević 1989: 171–172).

¹ Kad je pak riječ o sociolingvističkom aspektu imena Hrvat, nezaobilazan je Deanovićev rad „Ime Croato u talijanskom jeziku” objavljen u *Zborniku radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, III, 1955. Sa znanstvenog je gledišta manje uvjerljiva, ali svakako zanimljiva teza povjesničara Giovannija Cattalinicha koji ime Hrvat vezuje uz glagol *hrvati se*: „*Harvat, Harvati* in lingua nazionale sono chiamati i Croati, e *harvat* significa lottare” (Cattalinich 1834: 22).

2. *ITALIANI, BRAVA GENTE*

Od šezdesetih godina prošlog stoljeća prikaz Hrvata i hrvatskih krajeva u talijanskoj književnosti moguće je promatrati i izvan okvira tradicionalno poimane tzv. lijepe književnosti u kojoj se naša zemlja uzgred spominje još od možebitnoga hrvatskog hodočasnika iz XXXI. pjevanja Danteova *Raja* pa do Carduccijeva „brata Hrvata“, zahvaljujući brojnim izdanjima čija je okosnica, na ovaj ili onaj način, vezana uz okupaciju naših prostora uoči ili za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Takva su djela žanrovski raznorodna², a vrlo su često plod autobiografskog iskustva pretočenog u dnevničke zapise ili pisma osobne prirode koji ne pretendiraju na književno-umjetnički izričaj. Zanimljiva je, s druge strane, činjenica da se manji broj takvih izdanja, ako gledamo općenito produkciju nastalu tragom talijanske imperijalističke politike uoči i za vrijeme Drugoga svjetskog rata, bavi talijanskom okupacijom južnoslavenskih zemalja unatoč činjenici da su „hrvatska područja, osobito Dalmacija, imala ogromnu ulogu u talijanskom nacionalnom identitetu“ (Badurina 2023b: 95):

Okupacijski pothvati na Balkanu predstavljaju crnu stranicu talijanskog rata iz više razloga: grubost prema stanovništvu i okrutnost represije, neučinkovitost postrojbi i zapovjednih struktura i, konačno, gotovo potpuno potiskivanje pamćenja tih zbivanja. Vrlo je indikativan nedostatak memorijalistike s tom temom; raspoložemo s manje od deset knjiga dnevnika ili uspomena. Činjenica da od šesto tisuća ljudi koji su dvadeset i devet mjeseci bili raspoređeni u različite balkanske regije praktički nitko nije osjetio potrebu da ispriča svoje iskustvo najbolji je dokaz kako su te okupacijske pothvate vojnici i oficiri proživljavali s unutarnjom nelagodom, distancom, mnogi kao ponižavajuću rutinu, drugi kao okrutnu represiju koju se ničim ne može opravdati i koju je bolje zaboraviti (Rochat 2005: 360; citirano prema Badurina 2023b: 95).

Takvim književnim ostvarenjima nije moguće pristupiti bez detaljnog uvida u izvanknjiževne činjenice koje nam pruža hrvatska historiografija (često starijeg datuma), ali i ona talijanska, pretežito novijeg datuma, koja preispituje ulogu talijanske vojske u nizu imperijalističkih pothvata, od talijanske kampanje u Etiopiji 1935. godine, pa sve do okupacije balkanskih zemalja 1941. godine. U tom je kontekstu nezaobilazan mit o dobrome talijanskom vojniku („Italiani, brava gente” koji je sla-

² Vidi npr. Zoričev popis djela talijanske književnosti o razdoblju Drugoga svjetskog rata i o slici Hrvata u već spomenutom radu Natke Badurine (Badurina 2023a).

vu stekao zahvaljujući istoimenom filmu Giuseppea De Santisa iz 1964. godine), tj. auto- i heterostereotipu koji prihvaćaju i stranci i koji pokušava talijanskog vojnika u okupiranim područjima prikazati kao druželjubivog koji je „simpatizirao domaće stanovništvo, šarmirao lokalne djevojke, dijelio svoj vojnički obrok s izgladnjelom djecom, spašavao progonjene nacionalne i vjerske skupine (Židove, Srbe) od vlastitih – okrutnijih – saveznika (nacista, ustaša) te se kroz ratno iskustvo i patnju pročistio i iskupio“ (Badurina 2023b: 84–85, 90). Ovakav mit, drugačije ga – na tragu Barthesove teze da mit nije riječ koja je nikla iz prirode, već riječ koju je odabrala povijest (vidi Barthes 2014: 192), kao i one Lévi-Straussove o političkoj ideologiji koja je zamijenila mitsko mišljenje (vidi Lévi-Strauss 1989) koje, premda raspršeno, preživljava u glazbi i književnosti (vidi Lévi-Strauss 1964–1971) – ne možemo definirati, funkcionira isključivo u dihotomiji „dobar Talijan – zao Nijemac“, prilikom čega se zaboravlja da je velika većina onih Mussolinijevih „otto milioni di baionette“³ svestrano podržavala fašizam. Usprkos toj činjenici, neka od novijih istraživanja upućuju da je, barem u prvim mjesecima okupacije, utjecaj fašističke ideologije na obične vojnike bio ograničen te da je propaganda egzotizacije i dehumanizacije protivnika bila najuspješnija među visokim vojnim časnicima (vidi Rodogno 2003: 182–227, citirano prema Badurina 2023b: 91–92). Ovakva je teza sama po sebi razumljiva zato što je većina visokih vojnih časnika podržavala režim koji je kontrolirao veteranske udruge, ali i ratna sjećanja (vidi Rochat 2005: 169) čineći ih, za razliku od neprofesionalnih vojnika koji su bili prisiljeni napustiti svoja zanimanja i odjenuti vojničku uniformu, podložnijim ideološkim utjecajima. S druge strane, valja uzeti u obzir i prosječno obrazovanje tzv. običnih vojnika koji nisu uvijek bili nepismeni pripadnici najnižeg sloja nesposobni samostalno razmišljati, već je među njima bilo i obrazovanih ljudi koji su, poput Luigija Carmagnanija čijim ćemo se pismima – objavljenim 2007. godine u knjizi Giorgia Soffiantinija *Luigi Carmagnani: lettere dalla guerra (1940–1941). Campagne militari di Jugoslavia e Russia* – baviti u ovom radu, katedru zamijenili puškom. Kako su, dakle, intelektualci doživljavali talijansku imperijalističku politiku koje su i sami bili dio i postoji li danas, gotovo 85 godina kasnije, konsenzus oko talijanske uloge u Drugome svjetskom ratu? U kontekstu ovog pitanja, na koje ovaj rad

³ Riječ je o Mussolinijevoj tezi o snazi talijanske vojske koja je kasnije poslužila kao naslov knjige zloglasnog generala Marija Roatte koji, tumačeći njezino značenje, među ostalim naglašava da je podrazumijevala bezuvjetnu moralnu i materijalnu podršku talijanske nacije: „Con questa frase Mussolini annunciava al mondo quale sarebbe stata l'entità dell'esercito italiano in guerra: un blocco di otto milioni di uomini, munito – s'intende – del più moderno armamento; superbamente inquadrato, addestrato ed allenato; entusiasta, sicuro di sé, anelante a tutti gli ardimenti e capace di tutti i sacrifici; sostenuto senza limiti da una nazione protesa moralmente e pronta materialmente a questa sua funzione“ (Roatta 1946: 9).

ne pretendira dati odgovor, već isključivo jedan prilog razmišljanju o njemu, posebno se zanimljivim čini Soffiantinijev stav, koji ne možemo smatrati indikatorom stanja sveukupne javnosti, artikuliran već u predgovoru, u kojem staje u obranu mladog nastavnika iz Legnaga, malenog mjesta pored Verone, opravdavajući njegovo članstvo u Fašističkoj stranci okolnostima u kojima je živio i radio:

(...) osjećam potrebu podsjetiti da je generacija kojoj je pripadao profesor Carmagnani, kao i mnogi njegovi prijatelji i poznati vršnjaci (...) stasala, pohađala škole i živjela tadašnju politiku. Italiju je vodio jedinstven, čvrst i totalitarni režim, nadahnut, međutim, domoljubnim vrijednostima koje je u to vrijeme cijnila velika većina talijanskog naroda (Soffiantini 2007: 7)⁴.

Nespretno formuliranoj Soffiantinijevoj tezi o simpatijama talijanskog naroda prema fašizmu, svjesno upakiranoj u već viđeni aksiom o ljubavi prema domovini kao jedinom imperativu pri čemu kriteriji koji omogućuju iskustvo određenoga povijesnog razdoblja nisu predmet racionalnog znanja, već mitskog mišljenja na koje se gleda kao na prošlost neke kulture – stav koji Vattimo naziva kulturnim relativizmom (vidi Vattimo 2008: 50) – udahnuta je doza ogorčenosti prema onima koji su napustili brod koji tone:

Sve dok je redao uspjehe, svi su bili vjerni režimu, ali kada je došlo do katastrofe, svi su postali tužitelji i suci. Ovo spominjem jer je Luigi Carmagnani, prije svega, bio „dobar” u najširem smislu ove riječi, pošten građanin, odan, neiskvaren, koji je kao i svi bio član Fašističke stranke i koji se žrtvovao za ono što se onda smatralo najvećom vrijednosti: ljubav prema Domovini (Soffiantini 2007: 7)⁵.

⁴ Prijevod je s talijanskog jezika, ako to drugačije nije navedeno, autora ovoga rada: „(...) sento il dovere di ricordare che la generazione alla quale è appartenuto il professor Carmagnani ed i tanti suoi amici e coetanei noti di Legnago (...) è cresciuta, ha frequentato le scuole ed ha vissuto la politica di allora. Era l'Italia governata da un regime che era unico, consolidato e totalitario, ma ispirato a principi patriottici che al tempo erano molto sentiti ed apprezzati dalla stragrande maggioranza della popolazione italiana”.

⁵ „Fino a quando vi furono successi, tutti seguirono il regime, ma, quando si verificò la catastrofe, tutti divennero accusatori e giudici. Questo per dire che Luigi Carmagnani era innanzitutto ‘un buono’, nel senso più completo del significato della parola, poi un cittadino onesto, fedele, virtuoso, integerrimo, iscritto al partito fascista come tutti, e che ha sacrificato la vita per quello che allora era il valore più sentito: l'amore per la Patria”.

Već nekoliko redaka kasnije Soffiantini se, pretpostavljamo nesvjesno, tragom Lukáseve ideje da se književnost, odražavajući stav većine, ponekad ideološki odmiče od svog tvorca, poziva na Gramscijevu dihotomiju između estetske vrijednosti književnog djela i njegove ideološke poruke⁶, te se u skladu s tim nada da će i oni „najzagriženiji sljedbenici ideje o ‘zajedničkoj kazni’ namijenjene svim onima koji su bili fašisti, moći s vedrinom čitati tekstove koji slijede i koji jedino svjedoče o veličini jednog građanina Legnaga koji se može, bez sumnje, svrstati među najzaslužnije” (Soffiantini 2007: 7)⁷.

3. ODIO GLI INDIFFERENTI

„Mrzim ravnodušne” – ovom maksimom, sažetim prikazom svoga političkog *creda* vođenog idejom stvaranja nove kulture „čije je širenje nezaustavljivo ako je svijet kulture za koji se borimo živa i nužna činjenica” (Gramsci 1966: 12), Antonio Gramsci započinje istoimeni članak objavljen u novinama *La città futura* 11. veljače 1917. godine. Riječ je o tekstu u kojem Gramsci odbacuje ideju pasivne nevinosti kao opravdanje za nečinjenje, nastalom u sutonu Prvoga svjetskog rata iz kojeg Italija formalno izlazi kao pobjednica, međutim, moralno i ekonomski osiromašena, nezadovoljna

⁶ U pismu supruzi Giuliji Schucht, od milja zvanog Julca, Gramsci, govoreći o književnom djelu, jasno dijeli oduševljenje umjetničkom ljepotom od moralnog oduševljenja ideološkom porukom djela koja mu je važna zbog ideje o borbi za emancipaciju koja bi trebala izroditi novog intelektualca. Drugim riječima, sadržaj umjetničkog djela nije za Gramscija samo mnoštvo osjećaja, već i životni stav koji se kreće u djelu (vidi Gramsci 1966: 11). „Možda sam ja razlikovao estetsko uživanje i pozitivan sud o umjetničkoj ljepoti, to jest stanje oduševljenja za umjetničko djelo kao takvo, od moralnog oduševljenja, to jest od sudjelovanja u ideološkom svijetu umjetnika, razlikovanje koje mi se kritički čini pravilno i potrebno. Estetski se mogu diviti Tolstojevom *Ratu i miru*, i ne slagati se s ideološkom suštinom knjige. Kad bi se te dvije činjenice poklapale, Tolstoj bi bio moj *vademecum*, *le livre de chevet*. To isto može se kazati za Shakespeara, za Goethea, a također i za Dantea. Ne bi bilo ispravno to isto kazati i za Leopardija, i pored njegova pesimizma. U Leopardiju se nalazi, u krajnje dramatičnom obliku, kriza prelaza prema modernom čovjeku, kritičko napuštanje starih transcendentnih koncepcija, a da se još nije pronašao novi intelektualni i moralni *ubi consistam* koji bi dao istu sigurnost onoga što je napušteno.” (Gramsci 1951: 250) Godinu dana ranije, u pismu supruzi 1. lipnja 1931. Gramsci je još precizniji: „Uostalom, tko Dantea čita s ljubavlju? Pobnavili profesori koji od nekog pisca ili pjesnika stvaraju religiju i slave čudnovate filološke obrede. Mislim, da jedna inteligentna i moderna osoba mora sve klasike čitati sa izvjesnim ‘razmakom’, to jest radi njihovih estetskih vrijednosti, dok ‘ljubav’ povlači za sobom pristupanje ideološkom sadržaju poezije: ljubi se ‘vlastitog’ pjesnika, ‘obožava se’ umjetnika uopće. Estetsko divljenje može biti popraćeno izvjesnim ‘civilnim’ prezirom kao u slučaju Marxa prema Goetheu” (Gramsci 1951: 149–159).

⁷ „(...) che anche i più tenaci sostenitori della ‘condanna generalizzata’ per tutti coloro che sono stati fascisti, possano leggere con serenità gli scritti che seguiranno e che testimoniano solamente la grandezza d’animo di un cittadino di Legnago che può essere senza dubbio annoverato tra i più illustri.”

zbog nepoštivanja odredbi Londonskog ugovora iz 1915. godine o pripajanju dijelova Dalmacije i Istre, što će samo godinu dana kasnije izroditi epitet „krnja” („vittoria mutilata”), kojim je Gabriele d’Annunzio, u članku „Vittoria nostra non sarai mutilata” objavljenom u milanskom *Corriere della sera* 24. listopada 1918. godine, okarakterizirao talijansku pobjedu u Velikom ratu.

Ravnodušnost je apatija, parazitizam, kukavičluk, to nije život. Zbog toga mrzim ravnodušne. Ravnodušnost je mrtvi teret prošlosti. Ravnodušnost djeluje snažno kroz povijest. Djeluje pasivno, ali djeluje. Ona je fatalna; nešto na što se ne može računati; nešto što remeti programe, što okreće naglavačke i najbolje planove; ona je nerazumna tvar koja guši inteligenciju. Ono što se zbiva, zlo koje je svima na plećima, događa se jer se većina odriče svoga htijenja dozvoljavajući da se proglašavaju zakoni koje onda samo ustanak može ukinuti, da na vlast dođu ljudi koje onda samo pobuna može srušiti. (...) I zbog toga mrzim ravnodušne: jer mi ide na živce njihovo cviljenje vječnih nedužnika. Tražim od svakog od njih da podnese račune o tome kako su obavili zadatak što im ga je život zadao i zadaje svakodnevno, o onome što su uradili, a posebno o onome što nisu uradili. I osjećam da mogu biti neumoljiv, da ne trebam uzalud trošiti svoje suosjećanje, da ne trebam dijeliti s njima svoje suze (Gramsci 1917)⁸.

Ravnodušni su za Gramscija ono što su „ignavi” za Dantea, neodlučni i povodljivi mlitavci, „taj jad što nikad ni živ nije bio” (Alighieri 2004: 21), od kojih sardinijski filozof traži da preuzmu odgovornost za nedostatak vlastitog stava i za pasivizam. Je li se Carmagnani, predsjednik lokalnog ogranka Talijanske katoličke sveučilišne federacije (FUCI) i profesor fašističke kulture („Cultura fascista”), koji je Fašističkoj stranci pristupio dobrovoljno još 1936. godine, samo zato jer je članstvo u stranci „bilo neophodno za sve one koji su namjeravali napredovati u akademskoj karijeri”

⁸ „L’indifferenza è abulia, è parassitismo, è vigliaccheria, non è vita. Perciò odio gli indifferenti. L’indifferenza è il peso morto della storia. L’indifferenza opera potentemente nella storia. Opera passivamente, ma opera. È la fatalità; è ciò su cui non si può contare; è ciò che sconvolge i programmi, che rovescia i piani meglio costruiti; è la materia bruta che strozza l’intelligenza. Ciò che succede, il male che si abbatte su tutti, avviene perché la massa degli uomini abdica alla sua volontà, lascia promulgare le leggi che solo la rivolta potrà abrogare, lascia salire al potere uomini che poi solo un ammutinamento potrà rovesciare. (...) Odio gli indifferenti anche per questo: perché mi dà fastidio il loro piagnisteo da eterni innocenti. Chiedo conto a ognuno di loro del come ha svolto il compito che la vita gli ha posto e gli pone quotidianamente, di ciò che ha fatto e specialmente di ciò che non ha fatto. E sento di poter essere inesorabile, di non dover sprecare la mia pietà, di non dover spartire con loro le mie lacrime.”

(Soffiantini 2007: 12–13), mogao barem pasivno oduprijeti suludim politikama koje će ga odvesti na drugu stranu Jadrana u misiju nasilne talijanizacije, kako bi rekao Bettiza, „tisuća Slavena koji čak ni ne znaju da se Mussolini zove Benito” (Bettiza 2004: 199)? Bettizin nas primjer uči da fašistički mit o obnovi Rimskog Carstva, taj barthesovski rečeno „stalno iznova upotrebljivi alibi” (Barthes 1989: 123), nije uvijek rezultirao stvaranjem mitske forme u kojoj značenje gubi svoju vrijednost, već da se njegovu ispraznost itekako moglo prozreti:

Već u zadarsko gimnazijsko vrijeme suprotstavljao sam se šutnjom i prezirom svima, starijima, pa čak i profesorima koji su nastojali udahnuti đacima rasističku mržnju prema Slavenima i Albancima. U tri zadarske godine nisam sudjelovao niti na jednom skupu fašističke mladeži; nikad nisam obukao avangardističku uniformu (Bettiza 2004: 192).

Odbacit ćemo, stoga, Soffiantinijeve pokušaje relativizacije Carmagnanijeve fašističke prošlosti, fokusirajući se na njegovo viđenje naših – a s obzirom na to da dio pisama tematizira i Carmagnanijev boravak na Istočnoj fronti – i ruskih krajeva i ljudi, imajući, međutim, na umu da kultura koja analizira drugu kulturu nužno projicira vlastite kodove ili, kako bi rekao Lotman, virtualne modele i enantiomorfne simulakrume.

4. RAT

„Godine 1939. Hitler je započeo ofenzivu koja je imala za cilj gurnuti u oganj cijeli svijet. (...) Talijani su mogli odahnuti kada je Italija na početku ostala izvan sukoba koji su započeli Nijemci jer je želja za mirom bila duboko ukorijenjena u mislima ljudi, ali Mussolini, zabrinut da ga neće čekati mjesto za pobjedničkim stolom, donosi odluku i 1940. godine objavljuje rat Francuskoj, uvjeren da će sukob trajati svega nekoliko tjedana” (Soffiantini 2007: 58)⁹. Ovako Giorgio Soffiantini, Carmagnanijev biograf, u nekoliko redaka objašnjava razloge zbog kojih Italija ulazi u rat „koji su započeli Nijemci”, ne smatrajući shodnim pokušati ponuditi političko-povijesni okvir

⁹ „Nel 1939 Hitler scatenò l’offensiva destinata ad infiammare il mondo intero. (...) Gli italiani sospirano di sollievo, quando inizialmente l’Italia restò estranea al conflitto scatenato dai tedeschi, perché il desiderio di pace era radicato nella gente, ma Mussolini, preoccupato di non potersi sedere al tavolo dei vincitori, ben presto ruppe gli indugi e nel 1940 dichiarò guerra alla Francia, nella convinzione che il conflitto si sarebbe concluso entro qualche settimana”.

i razloge – koji sežu mnogo ranije od Londonskog ugovora iz 1915. godine – talijanske okupacije balkanskih zemalja u kojoj je Carmagnani aktivno sudjelovao i o čemu svjedoče objavljena pisma, čime se ispravnom pokazuje tvrdnja talijanskog filozofa Giannija Vattima, nastala na tragu Benjaminova kratkog spisa iz 1940. godine *Teze o filozofiji povijesti*, da „ne postoji jedinstvena povijest, već samo slike prošlosti ponuđene iz različitih gledišta te je iluzorno misliti da postoji neko vrhovno, sveobuhvatno gledište, sposobno sjediniti sva druga (...)” (Vattimo 2008: 13).

Prvo Carmagnanijevo pismo objavljeno u Soffiantinijevoj knjizi poslano je 2. rujna 1940. godine (XVIII. godine fašističke ere koja se računala od Marša na Rim, 28. 10. 1922.) iz Salerna gdje je razmješten u školu za rezervne pješadijske časnike. Vrijeme provedeno u Salernu, do prekomande u Jugoslaviju 31. ožujka 1941. godine, više je nalikovalo boravku u časničkom odmaralištu, iako je Italija u tom trenutku već gotovo tri mjeseca službeno bila u ratu. U prvom pismu Carmagnani javlja roditeljima da se udobno smjestio u vojarni, komentira diskretan ručak „koji je dobar kada si gladan” (Soffiantini 2007: 59), dodaje humorističnu doskočicu liječnika koji ga je optužio za tipičnu profesorsku pretilost i manje humorističan komentar koji bi se moglo iščitati kroz orijentalističku – ili na tragu Gramscijeva spisa *La questione meridionale* u kojem prokazuje politiku „buržoazijskog Sjevera” koji južnjake želi prikazati biološki inferiornim polubarbarima (vidi Gramsci 2008: 69) – meridionalističku optiku: „Kadeti s kojima dijelim spavaonicu uglavnom su južnjaci, ali izvrsni mladići” (Soffiantini 2007: 60)¹⁰. Osim uobičajenih vojničkih lamentacija o manjku vode i sapuna, ništa u pismima ne daje naslutiti da se radi o pripremama za rat, štoviše sam je Carmagnani uvjeren da će obuka trajati najviše šest mjeseci nakon čega će se vratiti svojim uobičajenim obvezama u gimnaziji u Legnagu: „Već smo gotovo u potpunosti vojnički odjeveni, ali civilno odijelo neću poslati kući jer će mi trebati za povratak. Ostavit ću, dakle, kovčeg kod pralje kod koje ću ionako morati ići jer nam u vojarni ništa ne peru” (Soffiantini 2007: 62)¹¹. S obzirom na Carmagnanijevu aktivnost u Fašističkoj stranci indikativno je da je u pismima roditeljima i sestri ideološka komponenta zanemariva ili je gotovo u potpunosti odsutna, što nije slučaj, primjerice, kada je riječ o poznatoj okružnici (Circolare No. 3 C) od 1. ožujka 1942. zloglasnog generala Marija Roatte, zapovjednika Druge talijanske armije u kojoj se daju detaljne upute o postupanju protiv „pobunjenika” na okupiranim područjima u Sloveniji i Hrvatskoj: „Postupanje prema pobunjenicima ne treba se sintetizirati u formuli ‘zub za zub’ već u onoj ‘glava

¹⁰ „Gli allievi miei camerati sono in gran parte meridionali, ma ottimi giovani”.

¹¹ „Siamo oramai completamente vestiti, ma l’abito borghese non lo manderò a casa perché dovrò indossarlo al ritorno. Deposì terò quindi la valigia presso la lavanderia, cui dovrò necessa riamente ricorrere, perché in caserma non ci lavano niente.”.

za zub' (vidi Legnani 1997/1998: 160)¹². Ako je suditi po informacijama o zbivanjima u vojarni koje je Carmagnani htio ili smio podijeliti s roditeljima, radilo se o tipičnoj vojničkoj obuci lišenoj političke indoktrinacije:

24. listopada 1940. – XVIII. (...) Popodne su nas otpratili do kina gdje je prikazan film Instituta Luce, neka drama, i zanimljivi dokumentarac o pothvatima Calatamifija, talijanskoga ratnog broda koji je sam, ako se sjećate, udaljio francusku flotu koja se spremala bombardirati ligursku rivijeru. Nakon kina u vojarni smo slušali predavanje iz povijesti o Cadorni. Dakle, lagan dan koji nas je ispunio dobrim raspoloženjem (Soffianini 2007: 93)¹³.

Pisma u kojima Carmagnani javlja o prvim bombardiranjima i zračnim uzbunama također su lišena osobnih impresija i dehumanizacije neprijatelja, možda kako bi se roditelje pošteđelo suvišnih briga, a možda zato što se rat, a samim time i neprijatelj, u ovoj fazi još uvijek doživljavao isključivo na auditivnoj razini:

3. studenoga 1940. – XIX. (...) Čuli ste da je bačeno nekoliko bombi na Napulj. Noćas je, prvi put za moga boravka u Salerno, oglašen alarm. Bilo je pet ujutro. (...) Najdraži moji, jutros nas je treći put probudila zračna uzbuna: ali ne brinite se jer nemaju nikakva razloga doći u Salerno. To je gradić s 40 000 stanovnika bez važnih ciljeva. Alarm je oglašen zbog napada na Napulj koji je udaljen 53 kilometra (Soffiantini 2007: 96–97)¹⁴.

10. studenoga 1940. – XIX. (...) Tijekom deset dana imali smo sedam uzbuna, zapravo osam ako brojim ove dvije od noćas, ali kao što sam vam već rekao, ne trebate se brinuti jer one hulje od Engleza ne namjeravaju doći u Salerno i sve

¹² „Il trattamento da fare ai ribelli non deve essere sintetizzato dalla formula: ‘dente per dente’ ma bensì da quella: ‘testa per dente’”.

¹³ 24 ottobre 1940 – XVIII. „(...) Nel pomeriggio ci hanno accompagnati, inquadrati, al cinema dove è stato proiettato un film Luce, un dramma, ed un interessantissimo documentario sulle imprese della Calatamifimi, quella nave da guerra italiana che, se ricordate, da sola ha allontanato, qualche mese fa, la flotta francese che si accingeva a bombardare la riviera ligure. Dopo il cinema abbiamo ascoltato, in caserma, una interessante lezione di storia su Cadorna. Giornata dunque leggerissima che ci ha riempiti di buonumore”.

¹⁴ 3 novembre 1940 – XIX. „(...) Avrete sentito che è stata lanciata qualche bomba su Napoli. Quella notte è stato dato il primo allarme, dal tempo della mia permanenza, anche a Salerno. Erano le cinque del mattino. (...) Carissimi, questa mattina, per la terza volta, siamo stati svegliati dall’allarme aereo: non preoccupatevi però, giacché a Salerno non hanno motivo di venire. Si tratta di una cittadina di quarantamila abitanti senza importanti obiettivi. L’allarme viene dato per le incursioni su Napoli che dista da noi cinquantatre chilometri”.

se svodi na to da nas gnjave odijevanjem i razodijevanjem, i što je još gore, da gubimo dragocjene sate sna. (...) Mama me pita zašto se naoružavamo. Zar ne misliš, mama, da smo vojnici i da je naoružavanje sastavni dio naše opreme? (Soffiantini 2007: 99)¹⁵.

Osmog veljače 1941. godine Carmagnani javlja roditeljima da je obuka završena i da ga uskoro, ali samo nakratko, mogu očekivati u Legnanu. Mjesec dana kasnije, 8. ožujka promaknut je u čin potporučnika i dodijeljen 79. pješadijskoj pukovnici sa sjedištem u Veroni, gdje stiže 20. ožujka 1941., odakle biva premješten u Canale, malo mjesto u provinciji Cuneo u Pijemontu. Kratkotrajan boravak u Canaleu označit će kraj Carmagnanijeve službe na tlu Italije, još uvijek obilježene lagodnim životom i bez natruhe ozbiljnijega vojnog djelovanja:

25. ožujka 1941. XIX. Najdraži moji, prvo da vam kažem da sam izvrsno, izvrsnog zdravlja i da živim kao pravi gospodin. (...) Nakon jela sam otišao u kino jer se, zbog zamračenja, u Milanu noću ništa ne vidi. Bilo bi mi draže da sam mogao vidjeti grad. (...) Odmah su mi našli smještaj, zamislite, u jednom dvorcu. Dodijelili su mi gospodsku sobu opremljenu svime što je potrebno za jedan ugodan boravak. (...) Sve u svemu, živim kao veliki paša. Ađutant mi lašti cipele, namješta krevet i govori: „Zapovijedajte, gospodine poručniče!” (Soffiantini 2007: 135–136)¹⁶

5. JUGOSLAVENSKO RATIŠTE

Neuspjela talijanska kampanja u Grčkoj od listopada 1940. do travnja 1941. godine natjerala je Hitlera da priskoči u pomoć slabijem savezniku i da, zajedno s talijanskim

¹⁵ 10 novembre 1940 – XIX. „(...) In dieci giorni abbiamo avuto sette, anzi otto con i due di questa notte, allarmi, ma, come già vi ho detto, non preoccupatevi, perché quei cani di Inglesi non hanno intenzione di venire a Salerno e tutto si limita a darci la noia di vestirci e svestirci e, ciò che più conta, a farci perdere delle preziose ore di sonno. (...) Mamma mi domanda perché ci armiamo. Ma non pensi, mamma che siamo soldati e che l'armamento fa parte integrante del nostro equipaggiamento di servizio?”

¹⁶ 25 marzo 1941. XIX. „Carissimi, incomincio col dirvi che sto benissimo, che godo ottima salute e che vivo da gran signore. (...) O' mangiato, quindi sono andato al cinema perché, a causa dell'oscuramento, a Milano di notte non ci si vede. Avrei preferito visitare la città. (...) Mi hanno immediatamente trovato l'alloggio, pensate un po', in un castello. Mi hanno assegnato una camera veramente signorile, fornita di tutto il necessario per un'ottima permanenza. (...) Sono insomma un gran pascià. L'attendente mi pulisce le scarpe, mi fa il letto, mi accomoda la camera e mi dice: 'Comandate, Sig. Tenente!'”.

snagama nakon državnog udara u Beogradu 27. ožujka 1941., pokrene *blitzkrieg* na Kraljevinu Jugoslaviju. Kako će godinu dana kasnije zapisati general Mario Roatta u već spomenutoj Okružnici Br. 3 C, rat koji se vodi na jugoslavenskom ratištu identičan je onome koji se vodi u Rusiji, Libiji i na Dalekom istoku, a među ostalim podrazumijeva „odbacivanje negativnih konotacija sažetih u frazi ‘dobar Talijan’”¹⁷ (vidi Legnani 1997/1998: 159). Krajem ožujka Carmagnanijeva 79. pješačka pukovnija, koja je bila u sastavu 9. pješačke divizije *Pasubio*¹⁸, biva razmještena sjeverno od Trsta, pored malenog mjesta Pivka¹⁹ (San Pietro del Carso) u Sloveniji, odakle se Carmagnani javlja roditeljima 31. ožujka žaleći se na otežanu komunikaciju s lokalnim stanovništvom koje, osim jedne djevojčice koja je pohađala talijanske škole i koja mu služi kao tumač, ne govori talijanski. Istu neimenovanu djevojčicu Carmagnani spominje u pismu teti 4. travnja 1941. godine u kojem piše i o učenju „slavenskog jezika” pri čemu, u potpunoj suprotnosti s tadašnjom talijanskom jezičnom politikom na okupiranim područjima, u savladavanju novog jezika vidi prednost:

4. travnja 1941. XIX. (...) Nadam se da ću, kada se vratim, znati govoriti još jedan jezik. Moja gazdarica mi priča, a ja ostajem otvorenih usta jer ništa ne razumijem. Tada jedna djevojčica koja je pohađala talijanske škole prevodi i tako se razumijemo. Voda = acqua, Cruk = pane, Gasput = signora, Lepa = bella, Gaspudicina = ragazza, Goberdan = buon giorno (Soffiantini 2007: 143)²⁰.

Jedan o mogućih razloga Carmagnanijeva stava – koji je svakako na tragu već spomenute Rodognove teze o odsutnosti egzotizacije i dehumanizacije protivnika u prvim mjesecima rata (vidi Rodogno 2003: 182–227) – može se opravdati činjenicom da, prilikom premještanja prema Dalmaciji, njegova pukovnija nije naišla na otpor lokalnog stanovništva koje je talijansku okupaciju uglavnom doživljavalo kao manje zlo, o čemu govori i sam Mussolini nakon okupacije Slovenije: „Nakon propasti Jugoslavije dobili smo polovicu jedne pokrajine, valja reći, siromašniju polovicu. Nijemci su postavili granice, a mi nismo imali izbora nego to primiti na znanje – travanj 1941.

¹⁷ „Ripudio delle qualità negative compendiate nella frase ‘bono italiano’”.

¹⁸ Za više informacija o diviziji *Pasubio* koja je od 1942. godine bila dio talijanske Osme armije na Istočnoj fronti vidi <https://www.divisionepasubio.it/storia/>.

¹⁹ Carmagnani u pismima izrijekom ne spominje ime mjesta, navodi tek da se radi o „malenom mjestu bez struje” udaljenom 3 km od mjesta Pivka (vidi Soffiantini 2007: 141).

²⁰ 4 aprile 1941. XIX. „(...) Quando tornerò spero di aver imparato a parlare un'altra lingua. La mia padrona di casa mi fa certi discorsi per cui rimango a bocca aperta senza capire un'acca. Allora una bambina che ha frequentato la scuola Italiana traduce e così ci intendiamo. Voda = acqua, Cruk = pane, Gasput = signora, Lepa = bella, Gaspudicina = ragazza, Goberdan = buon giorno.”

U početku je izgledalo da stvari idu nabolje. Stanovništvo je smatralo manjim zlom talijansku vlast” (Rochat 2005: 360)²¹:

18. travnja 1941. XIX. (...) Sad smo već dobro zagazili u neprijateljski teritorij a da nismo naišli na otpor. (...) Stanovništvo, s kojim imamo slabe kontakte, za sada mi se ne čini neprijateljski nastrojeno. U cijeloj su nas Hrvatskoj pozdravljali rimskim pozdravom i mahali maramicama (Soffiantini 2007: 146–147)²².

Nakon dugog i neudobnog putovanja Carmagnanijeva 79. pješачka pukovnija 19. travnja 1941. godine ulazi u Šibenik, odakle se dva dana kasnije javlja roditeljima s dobrim vijestima:

21. travnja 1941. XIX. (...) Jučer smo podignuli talijansku zastavu na gradskom trgu, a navečer smo je spustili uz počasnu stražu i vojnu glazbu koja je izvodila naše himne. (...) Naš je položaj ovdje čaroban: na moru smo, u dražesnom gradu koji će zauvijek ostati talijanski, kao što nalaže tradicija. (...) Mnogo ih traži premještaj ovamo kako bi nas zamijenili. Nadam se da ću ovdje ostati jer tu mi je u svakom pogledu odlično (Soffiantini 2007: 149)²³.

Nakon okupacije Šibenika, talijansko zapovjedništvo u Dalmaciji, želeći osigurati prevlast nad morskim putevima i prilazima gradu, šalje dio Carmagnanijeve pukovnije na otok Žirje, udaljen 25 nautičkih milja od obale, gdje Carmagnani preuzima zapovjedništvo nad odredom smještenim u vojarni izgrađenoj, s još dvije baterije, za potrebe austrougarske vojske. Izuzet iz ratnih djelovanja, otok Žirje se činio kao prirodni nastavak Carmagnanijeva mirnoga vojnog puta:

²¹ „Dopo lo sfacelo della Jugoslavia, ci siamo trovati sulle braccia la metà di una provincia e, bisogna aggiungere, la metà pili povera. I germanici ci hanno comunicato un confine; noi non potevamo che prenderne atto – aprile 1941. Inizialmente, le cose parvero procedere nel modo migliore. La popolazione con siderava il minore dei mali il fatto di essere sotto la bandiera italiana.”

²² 18 aprile 1941. XIX. „(...) Siamo oramai penetrati profondamente in territorio nemico, senza incontrare finora resistenza. (...) La popolazione, con la quale abbiamo però ben poco a che fare, finora non mi sembra ostile. Per tutta la Croazia ci hanno salutati romanamente e sventolando fazzoletti”.

²³ 21 aprile 1941. XIX. „(...) Ieri abbiamo issato la bandiera italiana sulla piazza della città ed alla sera l’abbiamo ammainata, mentre un picchetto d’onore presentava le armi e la banda del reggimento suonava i nostri inni. (...) La posizione qui è incantevole: siamo sul mare, in una graziosa città che sarà italiana per sempre, come esige la tradizione. (...) Molti sono coloro che domandano di essere mandati qui, magari a sostituirci. Io mi auguro di non essere mandato via perché qui sto e starò benissimo sotto tutti i punti di vista”.

24. travnja 1941. XIX. (...) U potpunosti smo okruženi morem, boravimo u jednoj malenoj vojarni u podnožju brda. Iskrkali smo se jučer ujutro, tako da je ovo moj drugi dan robinzonskog života. Mještani žive u malenom mjestu daleko od nas tako da susrećemo samo ovce koje lutaju i pokoji čamac s ribarima koji bacaju mreže. Jučer smo kupili ribu i jedan ju je vojnik (koji je inače kuhar) savršeno ispržio (Soffiantini 2007: 150)²⁴.

27. travnja 1941. XIX. Najdraži moji, i dalje sam odlično, na mom otoku, netaknutom raj. (...) Već tri dana puše vjetar. Sad su 23 sata, more žubori i pravi mi društvo. (...) Rečeno mi je da se u biltenu spominje okupacija otoka Žirja: na tom sam ja otoku i mi smo među prvima postavili našu trobojnicu. Ako imate novine, sačuvajte mi odrezak za uspomenu. Htio bih ga vidjeti. (...) Dobro sam, ništa mi ne nedostaje, na ljetovanju sam okružen brdom i morem. Ako vrijeme dozvoli, za koji dan ću se svući do pasa i sunčati (Soffiantini 2007: 151–153)²⁵.

3. svibnja 1941. XIX. – Zurje (sic!). (...) Sad znate da sam na otoku Žirju. (...) Već sam vam bezbroj puta rekao da mi ništa ne nedostaje i da sam izvrsno. Na ljetovanju sam, dokle god me ostave ovdje. (...) Danas, zapravo dok vam pišem (a već su skoro 23 sata) more je nemirno, ali jučer smo imali prekrasan dan. Prošetao sam brdom i nabrao jedan lijepi stručak mirisnih ciklama. Tri ću poslati mami (Soffiantini 2007: 156)²⁶.

Carmagnanijev opis „ljetovanja” na Žirju, kako u više navrata naziva svoj boravak na otoku, savršeno se uklapa u ranije spomenuti mit o dobrome talijanskom vojniku

²⁴ 24 aprile 1941. XIX. „(...) Siamo circondati completamente dal mare, alloggiamo in un’ottima caserma ai piedi della collina. Siamo sbarcati ieri mattina sicché sono già al secondo giorno della mia vita da Robinson. Gli abitanti sono raccolti in un magro villaggio, lontano da noi, sicché non vediamo che pecore vaganti e qualche barca di pescatori che gettano le reti. Ieri anzi abbiamo comperato del pesce ed un soldato (che fa il cuoco) lo ha magnificamente fritto”.

²⁵ 27 aprile 1941. XIX. „Carissimi, continuo a stare benissimo, nella mia isola, regno intangibile. (...) Da tre giorni fischia il vento. Sono le ore 23: il mare mormora e mi fa compagnia. (...) Mi è stato detto che il bollettino à citato l’occupazione dell’isola di Zuri: in essa sono io e per primi noi abbiamo piantato il tricolore. Se avete il giornale conservate per ricordo il ritaglio. Mi piacerà vederlo. (...) Sto bene, non mi manca nulla, sono in villeggiatura tra collina e mare tutt’intorno. Tra qualche giorno, permettendo il tempo, mi metterò a torso nudo a prendere il sole”.

²⁶ 3 maggio 1941. XIX. – Zurje. „(...) Ora però saprete che sono nell’isola di Zuri (Zurje). (...) Vi ho già detto un’infinità di volte che io non soffro per niente e che anzi sto benissimo. Sono in villeggiatura, fin che mi lasceranno qui... (...) Oggi, anzi mentre vi sto scrivendo, (e sono quasi le 23) il mare è arrabbiato, ma ieri abbiamo avuto una giornata meravigliosa. Ho fatto una passeggiata in collina ed ho raccolto un bel mazzo di ciclamini odorosi. Ne mando tre alla mamma”.

koji uživa u blagodatima mora i sunca u okupiranim područjima i koji je u prijateljskim odnosima s lokalnim stanovništvom. Očekivano, ovakav prikaz ne korespondira sa svjedočanstvima mještana otoka Žirja objedinjenim u neobjavljenom rukopisu nepoznatog autora iz 1952. godine, naslovljenom *Historijat razvoja NOP na otoku Žirje u toku NOB i Narodne revolucije 1941. – 1945. godine*²⁷. Ako zanemarimo ideološku obojenost teksta svojstvenu poslijeratnom razdoblju, rukopis je vrijedan izvor podataka o zbivanjima na otoku za vrijeme talijanske okupacije i Carmagnijeva boravka:

Italijanske okupatorske trupe iskrcale su se na otok 11. IV. 1941. godine i stacionirale veliki broj vojske na obe baterije i izvidnicu. Pored toga, poseban odred vojnika /presidio/ bio je neposredno u mjestu, kao i mali odred finance. Oni su vršili ulogu mjesnih organa okupatorske vlasti. Neke posebne civilne organe vlasti nisu stvarali, već su se po izvjesnim pitanjima oslanjali na glavara /kapovila/, koji je još za vrijeme stare Jugoslavije bio izabran. Preko glavara su seljane upoznavali sa raznim proglasima i naredbama okupatora, o policijskom času, načinu dobijanja potrebnih dozvola za izlaz iz mjesta, za ribarske dozvole, za razdiobu garantiranog snabdijevanja itd. Već prvih dana okupacije fašisti su počeli sa terorom i otimačinom. Tako su ribarima oduzimali ribu sa motivacijom da su duže ostajali, ograničili su kretanje i zaveli „koprifoge” /policijski čas/, pljačkali usjeve i stoku, prisiljavali seljane, a naročito omladinu da ih pozdravlja fašistički, silom tjerali ljude na zorno mjesto i prisiljavali da pozdravljaju fašističku zastavu pri njenom dizanju i spuštanju, rastjerivali su skupove ljudi, vršili pretese stanova i pojedinaca itd. Nekoliko drugova su, skoro za ništa, svirepo mučili i tukli cjepanicom, a nekima su davali ricinus ili u nedostatku ovoga obično mašinsko ulje (...) Fašistička soldateska ulivala je strah u kosti, prijetila strašnom odmazdom za svaki pokušaj pružanja otpora, i narod je opravdano strahovao za svoju sudbinu (1952: 6–7).

„Ljetovanju” na Žirju dolazi kraj 9. svibnja 1941. godine, nakon čega Carmagnani, u iščekivanju prekomande, odlazi u Šibenik koji u pismu od 12. svibnja opisuje kao „zanimljiv i gospodski grad koji snažno podsjeća na Veneto”, u kojem „pripadnici fašističke mladeži (GIL) mašu talijanskim zastavama” i u kojem je njegova jedini-

²⁷ Riječ je o referatu u strojopisu na 74 stranice o događajima na otoku Žirju za vrijeme Drugoga svjetskog rata pronađenom u kući Joška Ercegovića u Žirju. Autor je vjerojatno Ercegovićev djed, oficir JNA Nato Roman. Zahvaljujem gospodinu Ediju Dodigu sa Žirja na ustupljenom materijalu.

ca podignula reljef rimske vučice²⁸ (Soffiantini 2007: 158–159). Kratki boravak u Šibeniku, prije povratka u Veronu, Carmagnani uglavnom provodi razgledavajući grad i okolicu, kupujući poklone za članove obitelji poput lokalnih novčića za oca ili crvene kapice za sestričnu Emiliju. Očito je, kao što je već spomenuto, da su informacije u pismima poslanim kući pažljivo odabrane kako bi se roditelje lišilo suvišnih briga, što je evidentno i iz pozitivnog tona koji u njima prevladava, kao i doskočica poput one iz pisma od 19. svibnja 1941. godine u kojem piše: „Čuli ste da je Dalmacija postala talijanska? Ja sam, stoga, sada u Italiji” (Soffiantini 2007: 163)²⁹. Stvarnost je, međutim, ako se uzmu u obzir Carmagnanijeva izvješća nadređenima, kao i naređenja njemu upućena, bila poprilično drugačija. Osim detaljnog popisa zateknutog stanja u vojarni prilikom okupacije otoka Žirja, izvješća svjedoče o nedovoljnoj disciplini vojnika, o problemima s kojima su se odredi smješteni na Žirju susretali zbog nedostatka talijanskih vojnih karata³⁰, o nedostatku namirnica s kojima je bio suočen Carmagnanijev odred, dajući naslutiti da sam Carmagnani nije bio dorastao povjerenom zadatku zbog čega mu je nadređeni časnik više puta bio prisiljen dati iscrpne upute:

Žirje 2. 5.1941. XIX

Gospodinu poručniku Carmagnaniju Luigiju

(...) Na temelju tvojih primjedbi na namirnice i na temelju onoga što sam saznao od tvojih vojnika, shvaćam da ne znaš podijeliti namirnice u skladu s obrocima. Na primjer: Paštašuta se radi kad tjestenine ima dovoljno. Konzervu treba jesti kao gulaš. Namirnice trebaju biti ravnomjerno raspoređene, dobro nadgledaj Ciciliatija i ti zapovijedaj, a ne da vojnici tebi zapovijedaju! Po kruh pošalji navečer, a ne ujutro. (...)

Kapetan (potpis nečítak) (Soffiantini 2007: 173)³¹

²⁸ Radi se o reljefu koji je bio zazidan na gradskom bedemu koji je danas dio Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić”.

²⁹ „Avete sentito che la Dalmazia è stata dichiarata italiana? Io pertanto ora sono in Italia”.

³⁰ „Budući da za sada raspoložemo samo srpskim kartama u mjerilu 1:100.000, bit će se potrebno koristiti toponimima onako kako su zabilježeni, a tamo gdje je moguće, zamijeniti ih talijanskim toponimom, eventualno dodajući u zagradu toponim koji stoji na karti. Primjer: Scardona (Skardia)”. Soffiantini 2007: 175.

³¹ „(...) Dalle tue lamentele per i viveri e da quello che ho inteso dai tuoi soldati capisco che non hai saputo suddividere i viveri per i singoli ranci. Per esempio: La pasta-asciutta si fa quando la pasta è abbondante. La scatoletta doveva essere mangiata come spezzatino. I viveri vengono ripartiti qui equamente, quindi controlla bene Ciciliati e tu comanda e non far comandare i soldati! Il pane mandalo a prendere alla sera e non alla mattina. (...) Capitano (firma illeggibile)”.

U Carmagnanijevim pismima sa Žirja, kao i u izvješćima poslanim nadređenima, ne tematizira se postupanje talijanske vojske prema lokalnom stanovništvu, a s obzirom na to da Carmagnani boravi na otoku mjesec dana prije osnivanja ilegalnih skupina³², nisu zabilježena ni izvješća o izgedima i pobunama Žirjana protiv talijanske vlasti.

6. RUSKO RATIŠTE

U lipnju 1941. godine Carmagnani biva nakratko premješten u Veronu odakle, nakon Hitlerova napada na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine, u sklopu talijanske misije u Rusiji (C.S.I.R. – Corpo di Spedizione Italiano in Russia), odlazi na Istočnu frontu s koje se nikada nije vratilo 132 000 talijanskih vojnika. Talijanska kampanja u Rusiji, koju Hitler isprva nije tražio, bila je isključivo politički čin kojim je Mussolini želio zadržati ulogu prvoga Hitlerova saveznika (vidi Rochat 2005: 378). Već iz prvih pisama roditeljima jasno je da je stanje na ruskoj fronti daleko od „ljetovanja” na Žirju, pa su samim time i redci upućeni majci i ocu, prožeti osjećajem nacionalnog ponosa, emotivno nabijeniji:

25. 7. 1941. XIX. (...) Znam da su se proširile glasine da su diviziju Pasubio uništili ruski padobranc: nije istina, živi smo, dobro smo, puni entuzijazma i slobodni. Rusi neće dobiti naše kosti! (Soffiantini 2007: 187)³³.

1. kolovoza 1941. XIX. (...) Susrećemo odrede ruskih zarobljenika koje naši njemački saveznici na razne načine tjeraju na rad, posebno na popravke cesta (Soffiantini 2007: 191)³⁴.

³² „Koncem maja 1941. godine u Žirje su došli drugovi Jurlin Nedeljko i Gradiška Bruno, oba iz Prvić Luke i povezali su se s Bilan Darinkom, koga su poznavali iz vojske kao antifašistički nastrojenog naprednijeg omladinca i stavili su mu u zadatak, da izvrši pripreme za jedan sastanak, na koga bi trebalo pozvati još 5 do 6 naprednijih omladinaca, gdje bi se osnovala prva grupa SKOJ-a i otpočelo se organizovanim radom. I zaista, 12. VI. 1941. godine u Dragama u Žirju održan je prvi sastanak, na kome je bila oformljena prva SKOJ-evska grupa u Žirju” (1952: 7).

³³ 25. 7. 1942. XIX. „(...) So che sono state diffuse le voci per cui la Divisione Pasubio sarebbe stata distrutta da paracadutisti russi: non è affatto vero; siamo vivi, vegeti, pieni di entusiasmo e liberissimi. I Russi non avranno le nostre ossa!”

³⁴ 1 agosto 1941. XIX. „(...) Incrociamo drappelli di prigionieri russi che i nostri alleati germanici fanno lavorare in vari modi e specialmente per il riattamento delle strade.”

Kako je divizija Pasubio dublje prodirala u teritorij Rusije, tako su Carmagnanijeva pisma – u kojima sebe i ostale vojnike nije percipirao kao osvajače, već kao osloboditelje ruskog i ukrajinskog naroda od bolesti boljševizma – sve više poprimala nacionalističku notu u kojoj se putopisni elementi izmjenjuju s onim ideološkim:

1. kolovoza 1941. XIX. (...) Napredujući nailazimo na mjesta uništena bombardiranjem i požarima koje su podmetnuli Rusi prije povlačenja. (...) Jasno su vidljivi znakovi vojnog djelovanja. Preokrenuti tenkovi i oklopna vozila; grobovi njemačkih vojnika s križevima iznad razbijenih šljemova. (...) Svi pozdravljaju rimskim pozdravom i obilježili su kuće križem (Soffiantini 2007: 192)³⁵.

6. kolovoza 1941. XIX. (...) Već smo duboko zašli u Rusiju i moramo biti na oprezu. Prolazimo gradovima razrušenim bombardiranjima i požarima koje su podmetnuli boljševici u bijegu. Po zemlji leži nekoliko izgaženih i poderanih fotografija Lenjina i Staljina u raznim pozama; jučer smo zarobili jednu crvenu zastavu sa srpom i čekićem. (...) Njemački je moto ovdje očit. Ići naprijed, samo naprijed savladavajući svaku prepreku. (...) Stanovnici ne vole da ih zovemo Rusima, već Ukrajincima. Ništa ne razumijem, ni njihov jezik ni njihovo pismo. Umio sam malo uči vodom iz radijatora. U Moskvi ću se bolje oprati... ili u Legnagu kad se vratim (Soffiantini 2007: 193–194)³⁶.

10. kolovoza 1941. XIX. (...) Sve se više primjećuje mongolski profil s izraženim jagodicama i licem koje izgleda pomalo natečeno. Govore: „Staljin capùt” koristeći se tim izrazom „caput” koji je postao međunarodan (...) Pobjednička napredovanja tjeraju na pomisao na vremena koja se bliže (Soffiantini 2007: 195)³⁷.

³⁵ 1 agosto 1941. XIX. „(...) Proseguendo incontriamo paesi distrutti dai bombardamenti e dagli incendi provocati dai Russi prima di partire. (...) Evidenti sono i segni del combattimento sostenuto. Carri armati ed autobline arrovesciati; tombe di soldati tedeschi con una croce sormontata da elmetti squarciati. (...) Tutti salutano romanamente ed hanno contrassegnato le case con una croce.”

³⁶ 6 agosto 1941. XIX. „(...) Siamo oramai in piena Russia e dobbiamo essere prudenti. Attraversiamo città distrutte dai bombardamenti e dagli incendi dei bolscevichi in fuga. Giacciono a terra calpestate e strappate parecchie fotografie di Lenin e di Stalin, in vari atteggiamenti; ieri abbiamo preso una bandiera rossa avente al centro la falce ed il martello. (...) Il motto tedesco appare qui evidente. Andare avanti, sempre avanti piegando ogni ostacolo. (...) Qui gli abitanti non vogliono essere chiamati Russi, ma Ucraini. Della loro lingua e della loro scrittura non capisco un accidente. Mi sono lavato un po' gli occhi con l'acqua del radiatore. Mi laverò meglio a Mosca... o a Legnago al prossimo ritorno.”

³⁷ 10 agosto 1941. XIX. „(...) Si nota sempre più marcato il profilo mongolo con gli zigomi sporgenti ed il volto che pare un po' tumefatto. Dicono: 'Stalin capùt' adoperando quel termine 'caput' che è divenuto internazionale. (...) Le vittoriose avanzate fanno pensare ad un tempo che non dovrebbe essere lontano.”

Napredovanje njemačke i talijanske vojske prema Moskvi ubrzo poprima mitološki aspekt borbe dvaju svjetova, ideološki sukob iz kojeg se prava strana, kako će mnogo godina kasnije zapisati Franco Fortini u pjesmi *E questo è il sonno*, ne smije povući: „Ne možemo se – reče nam – više povući. / Moskva nam je za leđima.” Zvao se Kločkov³⁸. Usprkoj načelnoj ideološkoj podudaranosti između nacističke Njemačke i fašističke Italije brojna svjedočanstva talijanskih vojnika iz Rusije govore o neravnopravnom statusu talijanskih vojnika u odnosu na njemačke i postojanju stereotipa o Talijanima kao nižoj rasi (vidi Rochat 2005: 395). Usprkos toj činjenici koje je Carmagnani morao biti svjestan, u pismima koja slijede nema riječi o lošem tretmanu njemačkih saveznika već isključivo o slabostima Crvene armije koju se prikazuje kao skupinu neobučених dezertera koji jedva čekaju prijeći na „pravu stranu”, dok se realno stanje na bojištu iščitava iz niza stidljivih molbi za vunanim čarapama upućених roditeljima³⁹: „Ako dugo ostanemo ovdje, molim vas da mi pošaljete vunene čarape jer počinje biti hladno, pogotovo noću” (Soffiantini 2007: 203)⁴⁰; „Uvijek ću se sjećati ruskih noći provedenih na otvorenom i kako sam plakao i cvokotao zubima” (Soffiantini 2007: 205)⁴¹.

17. rujna 1941. XIX. (...) Svi Nijemci koje susrećemo uvjeravaju nas da će za četiri tjedna kampanja u Rusiji biti gotova. Naravno, naši su neprijatelji pretrpjeli velike udarce i morat će ubrzo pokleknuti pred silama Osovine. Dosta je Rusa koji, kada im se pruži prilika, dezertiraju. Baš je jučer njih šest iskoristilo priliku, nakon što se jedan odred povukao pred našom artiljerijom, i signaliziralo nam bijelom krpom s druge obale Dnjepra nakon čega smo otišli barkom po njih kako bismo ih doveli u naše redove. S gnušanjem su odbacili svoje oružje i bili su ludi od sreće kad su shvatili da nećemo loše s njima postupati, kako im je tvrdila njihova propaganda (Soffiantini 2007: 202)⁴².

³⁸ „Non possiamo più, – ci disse, – ritirarci. / Abbiamo Mosca alle spalle”. Si chiamava / Klockov (Fortini 1994: 62–63). Riječ je o parafrazi poznate rečenice koju je navodno pred bitku za Moskvu izgovorio politički komesar Vasilij Kločkov: „Велика Россия, а отступать некуда – позади Москва!”.

³⁹ Talijanska je pješadija imala na raspolaganju samo jednu vrstu obuće za sva godišnja doba i za sve vrste terena zbog čega je general Giovanni Messe, zapovjednik talijanske misije u Rusiji, zatražio da se pokrene proizvodnja ruskih *valjenki*, toplih čizama od ovčje vune, za talijanske vojnike (vidi Rochat 2005: 385).

⁴⁰ „Se resteremo ancora qui a lungo vi pregherò di mandarmi delle calze di lana perché incomincia a far freddo bene, specialmente la notte.”

⁴¹ „Ricorderò sempre le notti russe passate all’addiaccio, quando ho pianto battendo i denti.”

⁴² 17 settembre 1941. XIX. „(...) Tutti i tedeschi con i quali ci incontriamo ci assicurano che di qui a quattro settimane la campagna di Russia sarà terminata. Certamente i nostri nemici hanno ricevuto delle stangate sacrosante e dovranno tra breve inchinarsi dinanzi alla potenza dell’Asse. Parecchi sono

4. listopada 1941. XIX. (...) Sudjelovao sam u jednoj junačkoj akciji u kojoj sam prvi na čelu svog voda prešao rijeku Orel koja je lijevi pritok Dnjepra, nakon čega sam prvi krenuo u napad protiv nadmoćnijih ruskih snaga. Sve se izvrsno završilo i ja sam predložen za brončanu medalju za vojne zasluge. Čak su i njemačke vojne vlasti tražile moje ime (Soffiantini 2007: 206–207)⁴³.

Krajem listopada 1941. godine oštra je ruska zima dodatno demotivirala talijanske vojnike, nepripremljene za ratovanje u zimskim uvjetima bez podrške mehaniziranih postrojbi (vidi Rochat 2005: 382), na području, crnjanskijski rečeno, grdnog mora blata i beskrajnih blatnih puteva (vidi Crnjanski 1965: 109), „gdje ceste gotovo ne postoje ili se nakon nekoliko kapi kiše pretvaraju u močvaru” (Soffiantini 2007: 214–215):

26. listopada 1941. XIX. (...) Ovog sam jutra, nedjelja je, imao sreću prisustvovati svetoj misi na ratištu. (...) Kapelan širi ruke; okreće se; „ite, missa est”. Znak. Zapovjednik bataljuna naređuje smotru oružja i upućuje se molitva za Kralja i Cara: „Gospode, čuvaj našeg uzvišenog vladara, kraljevsku obitelj i *Ducea*...” Slijede dirljive riječi svećenika s molitvom za mrtve, ranjene i nestale. U daljini grmi top, vrije naoružana gomila koja će nas odvesti u skorbu pobjedu. Iznad naših glava prelijeću lovci „Saette” s bojama Italije... (Soffiantini 2007: 210–211)⁴⁴.

O teškom stanju na ratištu svjedoče i razne propagandne aktivnosti talijanskih vojnih vlasti, uvjerenih, poput Carmagnanija da bi rat odavno bio gotov samo da u Rusiji postoje barem diskretne ceste (Soffiantini 2007: 215). U prosincu 1941. godine u mjesečniku

i Russi che, quando possono, si danno disertori. Ieri appunto sette di essi, dalla riva opposta del Dnieper, approfittando del fatto che un reparto aveva ripiegato in seguito al tiro della nostra artiglieria, ci fecero segnali con un drappo bianco e noi, con una barca andammo a prenderli per portarli tra le nostre file. Buttarono via le armi con disprezzo e sembravano pazzi di gioia nel vedere che non venivano trattati male come aveva asserito la loro propaganda.”

⁴³ 4 ottobre 1941. XIX. „(...) Ho partecipato ad una audacissima azione superando per primo, alla testa del mio plotone, il fiume Orel’, affluente di sinistra del Dnieper e passando poi per primo all’attacco di forze russe preponderanti. Tutto andò meravigliosamente bene ed io fui proposto per la medaglia di bronzo al V. M. Anche le autorità militari tedesche richiesero il mio nome.”

⁴⁴ 26 ottobre 1941. XIX. „(...) Questa mattina, domenica, ho avuto la fortuna di assistere alla S. Messa al campo. (...) Il Cappellano apre le braccia; si gira; ‘ite, missa est’. Un cenno. Il Comandante del Battaglione fa presentare le armi e vien pronunciata la Preghiera per il Re Imperatore : ‘Signore, conserva il nostro Augusto Sovrano, la Reale Famiglia ed il Duce...’. Seguono quindi le parole commosse del sacerdote con la prece pei caduti, pei feriti, pei dispersi. Lontano tuona il cannone, ferve la mischia che ci darà la vittoria prossima. Sul nostro capo volano le ‘Saette’ con i colori d’Italia...”

*Camicia Nera (Bollettino mensile del fascio di combattimento di Legnago)*⁴⁵ urednik Giovanni Vicentini objavljuje Carmagnanijevo pismo s ruske fronte upućeno tajnici Fašističke stranke iz Legnaga, gospođici Giorgi. Za razliku od većine pisama poslanih roditeljima, ovo se Carmagnanijevo pismo, nakon kratke zahvale gospođici Giorgi koja mu je poslala nekoliko odjevnih predmeta od vune, pokazuje izvrsnim primjerom upisivanja ideologije u tekst koji je, za razliku od pisama majci i ocu, namijenjen široj publici:

Vratit ću se kada i ako to bude volja Božja, osnažen duhom i tijelom. Tada će pobjeda biti potpuna, bez pukotine, tada ću biti bogat zbog proživljenog života; tada ću se moći s potpunim blaženstvom diviti svojim krajevima koji me trenutno nostalgично dozivaju požudom; tada će biti ostvarena želja svakog srca. Bože veliki i snažni, zbog sinova koji nude svoje meso na oltaru Domovine, zbog majki koje bdiju u bolnom iščekivanju, zbog nerođene djece koja očevo lice neće upoznati, zbog tek rođene djece poput mladice otrgnute od debla, zbog tek udanih mladenki, zbog plugova koji čekaju ruke koje drže oružje, zbog svog milosrđa, Bože, daj mir onima koji se ne vrate i pobjedu onima koji ostaju! (Soffiantini 2007: 215)⁴⁶.

Pismo objavljeno u fašističkom mjesečniku odigralo je važnu propagandnu ulogu i zbog činjenice da je objavljeno nakon Carmagnanijeve pogibije u gradu Horlivki 10. studenoga 1941. godine gdje su njegovi posmrtni ostaci ostali sve do 1999. godine kada su preneseni u obiteljsku grobnicu u rodnom gradu.

7. ZAKLJUČAK

Jednosmjernu komunikaciju Luigija Carmagnanija s roditeljima objavljenu u Soffiantinijevoj knjizi valja sagledati u svjetlu okolnosti u kojima ona nastaje, vodeći računa o primateljima pisama koji utječu na ton i sadržaj samih poslanica. U pismima

⁴⁵ Br. 2, II, prosinac 1941.

⁴⁶ „Tornerò, quando e se Iddio vorrà, temprato nel corpo e nello spirito. Allora la vittoria sarà completa, senza incrinature, allora sarò ricco di vita vissuta; allora ammirerò con beatitudine piena le mie contrade che attualmente tanto mi pungono di nostalgico voluttuoso desiderio; allora sarà realizzata l'invocazione di ogni cuore. Dio grande e possente, pei figli che le carni bruciano sull'altare della Patria, per le madri che consumano le veglie nella dolorante attesa, pei bimbi non nati che il volto dei padri non sapranno, pei figli nati appena e strappati come virgulti teneri dal tronco, per le spose appena disposte, per gli aratri che attendono le braccia che ora impugnan l'arme, per la tua misericordia, Dio, la pace a chi non torna e la vittoria a chi rimane, dona!”

roditeljima poslanim s fronte prisutna je određena tematska hijerarhija koja se prvenstveno trudi odaslati smirujući poruku majci, a tek potom ocu, nakon čega se prelazi na informacije o kretanju trupa i osvojenim područjima. Carmagnanijeva je pisma tematski, ali i stilski, moguće podijeliti na ona poslana u mirnodopskom razdoblju, gdje se rat doživljavao kao daleki sukob i gdje su prisutni brojni toposi nevinosti, i na ona poslana s ruske fronte, iz samog središta ratnog zbivanja. Ne treba, međutim, pritom zanemariti ni ulogu Giorgia Soffiantinija koji predstavlja važnu posredničku instancu u enuncijaciji, a samim time i u našoj percepciji objavljenih pisama. Soffiantinijevi komentari Carmagnanijeva ratnog puta, kao i važnost koju pridaje njegovoj aktivnosti u Fašističkoj stranci, vrlo su često u raskoraku s onim što čitamo u pismima, a nerijetko narušavaju horizont očekivanja čitatelja. U skladu s nekim u radu spomenutim istraživanjima talijanskih povjesničara o slabijemu ideološkom utjecaju na vojnike u prvim mjesecima rata, Carmagnanijeva ideološka uvjerenja dolaze do izražaja tek u pismima odaslanim s Istočne fronte nakon doživljenog iskustva osobne ugroze. Nema, međutim, u njima nikakve naznake o ideji besmislenosti rata, o, kako bi rekao Crnjanski, „velikoj ludoriji” koja ostavlja za sobom „rulje bolesnih i rulje mrtvih, grdne gradove, šume i polja” (Crnjanski 1965: 111) – što bi se od intelektualca moglo očekivati – naprotiv, do samoga kraja Carmagnani je uvjeren u skorou pobjedu Osovine, kao i u važnost svoje „oslobodilačke” i civilizacijske misije u Jugoslaviji i u Rusiji. Giorgia Soffiantiniju, s druge strane, kao uredniku Carmagnanijeva epistolara valja zamjeriti nedostatak kritičkog odmaka od politike fašističkog *ventennio*, kojoj, barem deklarativno, ne nalazi zamjerki. Carmagnanijev ratni put promatra se prvenstveno kroz italocentričnu optiku prilikom čega se mladi poručnik doživljava junakom samo zbog činjenice što je izgubio život, a da se pritom barem stidljivo ustvrdi da se našao na pogrešnoj strani povijesti koja je, kako se da zaključiti, isključivo njemačka odgovornost, čime se dodatno izgrađuje mit o dobrome talijanskom vojniku.

LITERATURA

- ALIGHIERI, Dante. 2004. *Božanstvena komedija*. Prev. Mihovil Kombol i Mate Maras. Zagreb: Globus media.
- BADURINA, Natka. 2023a. „Okupacija Kraljevine Jugoslavije u talijanskoj književnosti: osvrt na istraživanja prof. Mate Zorića”. *Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. sc. Matu Zorića (1927. – 2016.) / Atti del Convegno internazionale in onore del Prof. Mate Zorić (1927–2016)*. Ur. Nedjeljka Balić-Nižić, Giorgio Baroni i Boško Knežić. Zadar: Sveučilište u Zadru: 91–111.
- BADURINA, Natka. 2023b. *Strah od pamćenja*. Zagreb: Disput.
- BARTHES, Roland. 1989. *Mythologies*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- BETTIZA, Enzo. 2004. *Egzil*. Prev. Karmen Milačić i Ana Prpić. Split: Marjan tisak.
- CATTALINICH, Giovanni. 1834. *Storia della Dalmazia, tomo I*. Zara: Fratelli Battara.
- CRNJANSKI, Miloš. 1965. „Dnevnik o Čarnojeviću”. *Lirika. Proza. Eseji*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Srpska književna zadruga: 97-173.
- DEANOVIĆ, Mirko. 1955. „Ime Croato u talijanskom jeziku”. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 3: 167–176.
- FLAKER, Aleksandar i Krunoslav PRANJIĆ. 1970. *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*. Zagreb: Liber.
- FORTINI, Franco. 1994. *Composita solvantur*. Torino: Einaudi.
- GJURGJAN, Ljiljana Ina. 2009. „Antropološka/kulturalna komparatistika Ive Vidana”. *Umjetnost riječi* 53 (3–4): 207–220.
- GRAMSCI, Antonio. 1917. „Odio gli indifferenti”. *La città futura* (11. veljače 1917.). Federazione giovanile piemontese del Partito Socialista.
- GRAMSCI, Antonio. 1951. *Pisma iz zatvora*. Prev. Stanko Škunca. Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske.
- GRAMSCI, Antonio. 1966. *Letteratura e vita nazionale*. Torino: Einaudi.
- GRAMSCI, Antonio. 1973. *Lettere dal carcere*. Torino: Einaudi.
- GRAMSCI, Antonio. 2008. *La questione meridionale*. Cagliari: Davide Zedda Editore.
- LEGNANI, Massimo. 1997/1998. „Il ‘ginger’ del generale Roatta”. *Italia contemporanea* 209–210: 155–174.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1964–1971. *Mythologiques*. Paris: Plon.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1989. *Strukturalna antropologija*. Prev. Anđelko Habazin. Zagreb: Stvarnost.
- MAROEVIĆ, Tonko. 1989. *Zrcalo adrijansko: obilježja hrvatsko-talijanskog književnog dijaloga*. Rijeka: Izdavački centar.
- MAROEVIĆ, Tonko. 1999. „Hrvat, dakle vojnik”. *Talijanističke i komparatističke stu-*

- dije u čast Mati Zoriću / Studi di italianistica e di comparatistica in onore di Mate Zorić.* Ur. Sanja Roić. Zagreb: Filozofski fakultet: 111–125.
- Nepoznati autor. 1952. *Historijat razvoja NOP na otoku Žirje u toku NOB i Narodne revolucije 1941. – 1945. godine.*
- ROATTA, Mario. 1946. *Otto milioni di baionette. L'esercito italiano in guerra dal 1940 al 1944.* Milano: Mondadori.
- ROCHAT, Giorgio. 2005. *Le guerre italiane 1935-1943. Dall'impero d'Etiopia alla disfatta.* Torino: Einaudi.
- RODOGNO, Davide. 2003. *Il nuovo ordine mediterraneo. Le politiche di occupazione dell'Italia fascista in Europa (1940-1943).* Milano: Boringhieri.
- SOFFIANTINI, Giorgio. 2007. *Luigi Carmagnani: lettere dalla guerra (1940–1941). Campagne militari di Jugoslavia e Russia.* Legnago: Grafiche Stella s.r.l.
- VATTIMO, Gianni. 2008. *Transparentno društvo.* Prev. Nino Raspudić. Zagreb: Algoritam.

“FURTHER ON THE ‘GOOD ITALIAN SOLDIER’” – LUIGI CARMAGNANI: LETTERE
DALLA GUERRA (1940–1941).
CAMPAGNE MILITARI DI JUGOSLAVIA E RUSSIA

BOŠKO KNEŽIĆ

ABSTRACT

The article, in light of the study of the myth of the good Italian soldier—the so-called autostereotype and heterostereotype that seeks to portray the Italian soldier in occupied territories during the Second World War as a friendly antimilitarist forced into military uniform—focuses on the wartime journey of Italian lieutenant Luigi Carmagnani, reconstructed through letters he sent to his parents in 1940 and 1941 from the Yugoslav and Russian fronts. The narrative of this one-way correspondence with his parents can be thematically and stylistically interpreted through the lens of epistolary writing from the period of the Italian occupation of Dalmatia, during which the war is experienced as a distant conflict. In this context, the thesis put forward by some Italian historians about the absence of exoticisation and dehumanisation of the enemy in the early months of the war seems justified. This contrasts with the letters sent from the Russian front, from the very centre of the war zone, where—after experiencing personal danger—Carmagnani’s ideological convictions come to the fore, shaped by the idea of a liberating and civilising mission in Russia. Particular attention is given to the editor of the epistolary collection, Giorgio Soffiantini, who represents an important mediating instance in the enunciation process and, consequently, in the perception of the published letters. Soffiantini’s commentary on Carmagnani’s wartime journey is grounded in the axiom of love for the homeland as the sole imperative, whereby the criteria enabling the experience of a given historical period are not based on rational knowledge, but rather on mythical thinking—the very fuel of the myth of the good Italian soldier.

KEYWORDS:

Luigi Carmagnani, myth of the good Italian soldier, war letters, Italian campaign in Yugoslavia and the Soviet Union, World War II